

*Tijdschrift voor teelt
en afzet van populier en wilg*

12e JAARGANG No. 2 MEI 1975

Uitgave van de Stichting Populier

Versijnt tenminste één keer per
kwartaal

Redactie:

R. Eppenga,
Sekretaris, Wageningen
Ir. W. E. Meijerink, Arnhem
Ir. J. Sipkens, Rozendaal (Gld.)
Ir. A. Schotveld, Lelystad
Drs. V. Timmermans, Waalwijk
Ir. C. Tutein Nolthenius,
Oisterwijk

Adviserend lid:

H. A. van Iersel, Udenhout

Redactioneel medewerkster:

Mej. A. M. L. Vertommen,
Wageningen

Redactie en administratie:

Bowlespark 18, Wageningen
Telefoon 08370-10121

Postrekening nr.: 1172915
t.n.v. Stichting Populier
te Wageningen

Abonnement f 5,— per jaar,
losse nummers f 2,—

Drukkerij:

Boek- en Offsetdrukkerij
Verweij Wageningen B.V.
Bergstraat 32a, Wageningen
Telefoon 08370-12831

Foto omslag:

P. nigra bij Ankum.

Foto's:

Omslag: R. Koster, Doorwerth
blz. 27 t/m 30: W. Heesters,
St. Oedenrode
blz. 32 t/m 37: J. F. Woltersen,
Bennekom
blz. 39: R.I.N., Arnhem

Inhoud

Uitgifte van nieuwe klonen	26
Van Oerbos tot Populierenpark, W. Heesters	26
De zwarte populier, het behoud van een inheemse soort, C. W. Amels	31
Insektenaantastingen van populier en wilg in 1974, D. Doom	39
Mededelingen	39
Dodonaeus over de Populier, J. F. van Oosten Slingeland	40
Kalender	42

Uitgifte van nieuwe klonen

De Commissie voor de Samenstelling van de Rassenlijst voor Bosbouwgewassen vergaderde op 30 januari 1975 op „De Dorschkamp” in Wageningen. Besloten werd tot de uitgifte van:

— vijf klonen van *Populus nigra*, genaamd 'Woltersen', 'Ankum', 'Terwolde', 'Schoorlham' en 'Brandaris'

— een kloon van *Populus canescens*, genaamd 'Bunderbos'.

Voorts werd op verzoek van het Proefstation voor de Fruitteelt te Wilhelminadorp een geselecteerde kloon van *Salix alba*, genaamd 'Tinaarlo', beschikbaar gesteld voor gebruik in windsingels in de fruitteelt.

W. Heesters / Van Oerbos tot Populierenpark

Een van de — ook uit historisch oogpunt bezien — zeer interessante gebieden van Sint-Oedenrode ligt in het zuidwestelijk deel van de gemeente, tussen de Hoogstraat en de Dommel. In vroeger eeuwen behoorde dit gebied voor het grootste deel tot de hoek of herdgang Bosch en Verrenhout. De kern ervan werd gevormd door een laaggelegen streek die zich in een boogvorm uitstrekte van het goed de Laar tot aan den Hulst. De eeuwen door heeft dit gebied bekend gestaan als het Broek. A. C. Brock, in leven koster van de Martinuskerk, schreef rond 1830: „Het Broek is een laag moerasachtige streek, in de wintertijd meestendeels met water bezet, welke wateren van de meer hogere streken na de laagstens afzakt, en eindelijk van daar door verscheidene treksloten of kleine loopkens in de rivier de Dommel afwaterdt.”

Langs en in dit Broek lagen, en liggen nog, diverse oude goederen die genoemd zijn naar een hoogte of „donk”, naar de rijke houtgroei of een andere kenmerkende bijzonderheid uit vroeger tijd. Naar het vele hout dat er groeide werden onder andere genoemd: ten Houste, In den Bossche, ten Verren Hout en ten Hulse. Op een hoogte of donk lagen: Stroetballe met de hoeve Vogelsanc, Espendonk, Lichtendonk, Goeien-donk, Craendonk, Elsdonk en Donderdonk, op welk laatste goed, naar een oude

overlevering, het slotje Groenendaal stond. Bij een weidegebied lagen: te Laar, Cremseelaar en Spreeuwelaar. Aan de zuidzijde van het Broek vinden we nog: ter Sloegen (de Sloef), het belangrijke leengoed ten Bogarde met zijn onderleen ten Schoor, ten Nieuwenhuizen, Coudenberch of ten Wal, en op de grens met wat vroeger nog Oirschot was, te Laeck – de tegenwoordige Prinsenhoef.

Voor al deze middeleeuwse goederen met hun soms veelbewogen geschiedenis heeft het Broek de eeuwen door een zeer economische functie gehad. In wat gewijzigde zin heeft het dat voor de huidige bewoners van deze goederen nu nog.

Om de cultuurhistorische betekenis van dit gebied te kunnen begrijpen en waarden is het nodig te weten, hoe het zich in de loop van vele eeuwen heeft ontwikkeld van een woest gebied met oeroude bossen en moerassen tot het populierenland van nu, en wat het in het leven van onze voorouders betekend heeft. We kunnen nu niet ingaan op de geschiedenis van de goederen die er liggen, hoe belangrijk en interessant dit ook zou zijn, maar we moeten ons beperken tot de natuurlijke kern van dit gebied: de Groene- of Broekgemeente, zoals zij in de vorige eeuw nog werd genoemd.

Uitgifte van de Groene Gemeente

Op 30 november van het jaar 1309 bezegelde hertog Jan II van Brabant een overeenkomst met een aantal inwoners van het dorp Rode. Zij hadden hem 160 pond in Franse munt betaald en kregen daarvoor een groot stuk hertogelijke grond in eeuwige onvervreemdbare erfpacht om het gemeenschappelijk te gebruiken. De jaarlijkse pachtsom werd vastgesteld op drie pond, volgens de toen geldende munt van Tours. Zij moesten dit geld ieder jaar op St. Remigius (1 oktober) te Rode aan de hertogelijke rentmeester betalen. Om het geld bijeen te krijgen mochten zij een gedeelte van de grond aan derden in erfpacht geven, tot zekerheid en voordeel van beide partijen.

Deze „gemeente”, zoals men toen een gebied voor gemeenschappelijk gebruik noemde, omvatte het hele zuidwestelijk deel van de tegenwoordige gemeente Sint-Oedenrode. Als grenzen werden aangegeven: Ten Hoote Ulenbraken (Villenbraken) en vandaar in rechte lijn over de heide naar het goed Coudenberch; dan langs de grens met Oirschot tot aan het gebied van Liempde, waar later de Schede-eijck stond, en vandaar via de Sart (Sort) tot aan het goed ten Hulse. Voor de rest vormde de Dommel de grens: van ten Hulse tot aan de Hambrugge, en vandaar weer tot Ulenbraken. De vrije herengoederen, leengoederen en een gedeelte van de Vrijheid Rode behoorden natuurlijk niet tot de „gemeente”, maar lagen als omheinde kultuureilandjes verspreid tussen de nog woeste gronden.

Het gebied bestond voor een gedeelte uit heide. Deze lag hoofdzakelijk ten zuiden van de Hoogstraat en komt later voor als „t cleyn heyken”, in tegenstelling tot het grote heidegebied aan de overzijde van de Dommel. De rest werd omschreven als „droge en natte gronden” – een geijkte term uit die tijd – en enige weilanden in de bossen: de Borne, Mijle en Hapoert. Het bos de Borne moet gezocht worden in het westen, waar nu de Boskant en de Scheeken (van Schede-eijck) liggen. De Mijle vormde het middengedeelte van het Broek, van Verrenhout tot aan de Sloef. De Hapoert of Hapert lag rond de tegenwoordige Diependaal, waar nu nog een weiland de Hapert ligt. Het geheel moet een imposante wildernis geweest zijn met moerassen en elzenbroek, omzoomd door eeuwenoude eiken.

De gemeente werd in erfpacht gegeven aan de mensen die binnen genoemde grenzen woonden, of er in de toekomst zouden wonen. Zij mochten haar voortaan vrij gebruiken om er in onderlinge afspraak hun vee te laten grazen, om er turf en heiplaggen te steken, hout te sprokkelen en stenen te bakken, want men had al ontdekt dat hier dicht onder de oppervlakte zeer

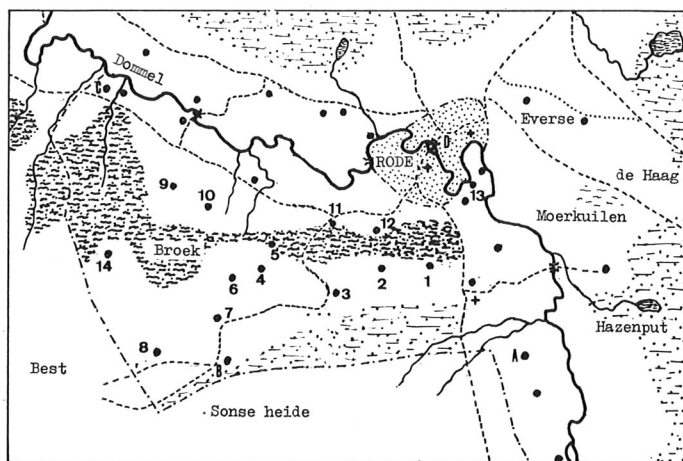
mooie leem zat. Er werd door de hertog echter één beperking gemaakt: het eigendom, het toezicht en de opbrengst van het hout en de eikels van genoemde bossen hield hij aan zich. Hieruit blijkt wel dat er belangrijke eikebossen stonden, waarschijnlijk van het type Eiken-Haagbeukenbos, waarvan we tot op vandaag op stille plekjes nog vegetatieresten terug vinden. Het bestaan van deze bossen vinden we ook in later tijd nog bevestigd. Zo werden bijvoorbeeld in januari 1435 rond het goed ten Huls ongeveer 500 zware eiken verkocht, waarbij één van de voorwaarden was, dat bomen die voor de borst met twee handen omvat konden worden moesten blijven staan.

Inbeslagname en tweede uitgifte van de Groene Gemeente

Ruim anderhalve eeuw werd de gemeente in alle rust door de bewoners gebruikt. Een zekere vorm van inflatie was ook in die tijd al geen onbekend verschijnsel. De „scamele luyden” van Rode hadden daar echter – volgens hun eigen verklaring – geen verstand van. Bij een controle door de hertogelijke rentmeester in 1464 bleek, dat zij hun jaarlijkse erfcijsen nog steeds betaalden volgens de koers uit het begin van de 14e eeuw. Bovendien kende niemand nog het bestaan van de brief van hertog Jan uit 1309. Waarschijnlijk had een of andere heer bij zijn vertrek naar 's-Bosch de brief meegenomen, want veel later zou hij in een particuliere verzameling weer opduiken.

Het gevolg was dat de groene gemeente door rentmeester Jan van Olmen in beslag genomen werd. Een beroep op het gewoonterecht maakte op Philips de Goede niet de minste indruk. Pas in 1468 kregen de inwoners van Rode de gemeente weer terug, maar niet na opnieuw 150 Rijns gulden als koopsom voor de erfpacht betaald te hebben.

In de brief van Karel de Stoute, waarin dit alles uitvoerig staat beschreven, staan een paar belangrijke punten, die mede aanleiding zijn geworden tot het ontstaan van het beeld dat dit gebied nu vertoont. De mensen die hier op de verspreid liggende hoeven woonden kregen het recht om rond hun erven, tot 40 voet diep in de gemeente, eiken of andere bomen te planten. Zij mochten die bomen tegen betaling van een bepaalde belasting, de houtschat genoemd, ook zelf kappen. De bossen werden niet meer gereserveerd en de eikels werden voortaan gemeenschappelijke bezit. Verder werd toegestaan om door de gemeente „straten” aan te leggen: „lantstraten, moelenwege, kerckgange, de nodige driftten (dreven) voor het vee, en voetpaden”. Deze wegen moesten altijd voor iedereen open blijven. Ook langs deze straten mochten bomen geplant worden, maar zo, dat niemand er last van had en de boer er met zijn kar kon rijden en

De Groene- of Broekgemeente. Naar een kaart uit rond 1800 (Verhees-Broek). A: Villenbraken; B: Coudenberch; C: ten Huls; D: de Hambrugge. 1: ten Hout; 2: ter Sloegen; 3: ten Schoor; 4: ten Bogarde; 5: Goeiendonk; 6: ten Verrenhout; 7: ten Nieuwenhuizen; 8: te Laeck; 9: St. Paulusgasthuishoeve; 10: Craendonk; 11: Espendonk; 12: Stroetballe; 13: te Laer; 14: Donderdonk.

keren. Door de talrijke goederen die rond de gemeente lagen, is deze bepaling een van de oorzaken geworden van het ontstaan van het spinnewebachtige wegenpatroon dat hier nu nog, zij het wat gestroomlijnd, terug te vinden is. Ook het recht van voorpoting bestaat nog en er wordt nog steeds gebruik van gemaakt. Daardoor zijn alle wegen rustieke populierenlaantjes en lijkt het gebied meer op een wandelpark dan op een boerenland.

Betekenis van de Groene Gemeente

De vroegste wat meer gedetailleerde gegevens over het gebruik van de groene gemeente zijn te vinden in de „Jaergeboden”, opgesteld door „Borgemeesteren, Schepenen ende Raedt der Vreijhey St. Oeden rode” in 1610. Het gros van deze verordeningen is al veel ouder en is overgenomen uit vroegere jaargeboden, waarvan echter geen afschriften meer bewaard zijn. Bijna de helft van deze ruim 50 geboden handelt over het gebruik van de gemeenschappelijke gronden, wel een bewijs hoe belangrijk zij waren. Uit deze jaargeboden, aangevuld met talrijke tussentijdse verordeningen die staan opgetekend in de Resolutieboeken van de schepenen, kunnen we ons een beeld vormen over het uiterlijk en de economische betekenis van de Groene- of Broekgemeente in die tijd. Daarnaast beschikken we over een aantal gegevens van A. C. Brock, die de groene gemeente nog in vol bedrijf heeft meegemaakt. Uit deze bronnen stamt de volgende summier samenvatting, waarin we ons beperken tot de „voortbrengsels” van de Groene Gemeente.

Houtgewassen

Tijdens de tachtigjarige oorlog werd Sint-Oedenrode meerdere keren verwoest. De wederopbouw van de overwegend houten huizen heeft wel het definitieve einde betekend van de kostbare eikenbossen in en rond het Broek. Nieuwe aanplant bestond steeds minder uit eiken. Het duurde te lang voor zulke bomen kaprijp waren. Brock konstateerde dan ook rond 1800, dat het eikenhout hier zeer schaars geworden was. Ook in zijn tijd werd het nauwelijks meer aangeplant „want één eikenboom heeft meer dan een eeuw, ja somtijds wel twee of meer honderde jaren nodig tot zijne volkomene wasdom”. In plaats daarvan werden op de gemeente voornamelijk wilgen, espen, abelen – zogenaamde witbomen – en essen aangeplant; de laatste soort vooral langs de waterkant „om het water zijne uitkrabbelingen van den grond of oevers te beletten”. Op de meer zandige plaatsen werden al vroeg wat dennen aangeplant. Als een in het wild voorkomende boomsoort noemde hij o.m. nog de wilde kersenboom „met lekkere roode en zwarte vruchten”.

De eik werd verwerkt tot zwaar timmerhout; de eikeschors werd tot run gemalen voor de bereiding van leer; de eikels dienden als bijvoer voor varkens.

De den werd gebruikt als timmerhout en men zaagde er, evenals van de populier of esp, planken van. De populier werd ook gebruikt als klompenhout, maar voor dit doel „was het voze wilgenhout beter – hiervan maakte men de beste en duurzaamste klompen”.

De wilg kwam ook voor als knotwilg, waarvan de rijzen werden gebruikt als erwtenstokken. Brock „merkte in deze boomsoort aan, dat hij gewillig op allerlei gronden wil wassen en dat hij levend blijft en rijzen levert, al zijn al zijne ingewanden vergaan, en al is er niets meer over dan een deel der schors”. Het hout van essen en kersen werd gebruikt voor het maken van stoelen.

Van het struikgewas langs slootkanten en op moerassige plaatsen in het Broek, dat meestal om de vijf jaar tot takkebossen, boon- en erwtenstaken of rijzen werd gekapt, noemde Brock afzonderlijk: het paapenhout, waarvan de schoenmakers houten pennen maakten; het wervelenhout, dat gebruikt werd om sporten van ladders te maken; het twijgenhout, waarvan manden en

Spreeuwelen.

korven gevlochten werden; en het reephout, dat door kuipers gebruikt werd. Het overige hout, zoals els, berk, vlier, haagbeuk e.a., diende voornamelijk tot brandhout. De els had nog een bijzondere betekenis, want hiermee kon men rode pannen en plavuizen blauw branden, terwijl het ook bij voorkeur gebruikt werd in smederijen, daar het „schoone koolen” leverde.

Turf

Uit meerdere verordeningen blijkt dat er vroeger in het Broek ook geturfd werd. Twee dagen per jaar werd daartoe verlof gegeven tegen betaling van enig turfgeld. De meeste turf werd echter gestoken en gebaggerd (gemoerd) in de uitgestrekte Everse beemden bij de Haag (Moerkuijen) en bij de Zandhoeven (Hazenputten). Van hieruit werd bijna het hele dorp van turf voorzien. De hoeveelheid turf die in het Broek gewonnen werd, heeft – zeker in later tijd – niet veel betekend.

Leem

Belangrijker dan turf was hier de leem. Hij diende „tot het maken van moppen of steenen voor het bouwen van huizen, en van vloerstenen of plavuizen, die men hier van het leem vervaardigt en in ovens bakt. Ook wordt het leem in plaats van kalk gebruikt tot het bouwen van geringe huizen; ook om gelookte wanden aan geringe boerenwoningen, schuuren, beestenstallen enz., daarmede te bestrijken en digt te maken – om vaste en harde dorsvloeren te maken, en tot veel meerder gebruiken”. Verordeningen om de leemkuilen niet vlak langs de wegen te graven en ze na gebruik weer dicht te maken, zorgden ervoor dat het geen bende werd. Men was in deze zeer zuinig op de gemeente. De stenen die hier gebakken werden, waren uitsluitend bestemd voor eigen gebruik. Iedere uitvoer naar buiten was streng verboden. Op het stenen bakken in het Broek stond een kerkelijke belasting, een soort tiende. Van iedere tienduizend stenen die in de broekgemeente gebakken werden, moesten er duizend van de beste aan de parochiekerk geleverd worden. Zij werden op „de kerckhoff” opgeslagen als reserve voor eventuele reparaties aan de kerk. Dit gebruik moet ontstaan zijn op het einde van de 14e eeuw, toen de St. Maartenskerk als een van de eerste, geheel uit bakstenen werd gebouwd. Ongeveer 40 jaar later volgde de knoptoren met zijn massieve muren van ruim twee meter dikte. De „steenovens” moeten in die jaren wel op volle kracht gewerkt hebben.

Weilanden

De weidegronden vormden ongetwijfeld al vanaf het eerste begin het belangrijkste onderdeel van de broekgemeente. Hier kon men tegen een kleine vergoeding vanaf april tot oktober zijn vee laten grazen, nadat het eerst gebrandmerkt was. Verordeningen met hoge boeten regelden het gebruik en trachtten misbruik zoveel mogelijk te voorkomen, want er waren altijd men-

sen die om geldelijk gewin allerlei regelingen probeerden te ontduiken en zelfs vee van vreemden binnensmokkelden, tot nadeel van de gemeenschap.

Op de weiden werden toegelaten: koeien, kalveren, paarden en varkens, als deze laatste tenminste een ring in de neus hadden om wroeten te voorkomen, en een juk om de nek, zodat zij zich niet door de omheiningen konden wringen. Bovendien mocht iedere gerechtigde drie ganzen op de gemeente houden, „twee ganssen en eenen gent”. Schapen werden in het weideseizoen niet toegelaten, wel tussen oktober en maart, wanneer het vee binnengehouden werd of – in oktober – aan de spurrie stond.

Het voordeel van deze gemeenschappelijke weiden bestond hierin, dat de (pacht)boer behoorlijk wat vee kon houden en zijn „eigen” land voor een groot deel kon benutten voor het telen van veldvruchten: rogge, gerst, haver en boekweit, met daarnaast wat vlas, rapen en tuingewassen.

De weiden van de Groene Gemeente waren goed. De lage ligging, de aanwezigheid van leem en een van nature vruchtbare bovenlaag waren daar oorzaak van. Van bemesting van deze weiden wordt nooit gesproken. Zij bestond blijkbaar alleen uit de mest van het vee dat er graasde, en die dan ook op de gemeente moest blijven: niemand mocht hier „mest rapen”. Af en toe wordt ook gesproken over de aanwezigheid van hooi- of blauwgraslanden in de moerassige delen van het Broek. Door ontwatering: het uitgraven van natuurlijke beekjes en de aanleg van enige treksloten, heeft men al vroeg geprobeerd het weidegebied zoveel mogelijk uit te breiden, ten koste van deze hooilanden.

Ontstaan van het Populierenland

Toen op het einde van de 18e eeuw de klompenmakerij als huisindustrie in opkomst kwam en rond 1780 de canadese populier werd ingevoerd, betekende dit voor de Groene Gemeente het begin van een nieuw aanzicht. – Het eens welvarende dorp was door de tachtigjarige oorlog en daarna door hoge belastingen, waarbij van tijd tot tijd nog de zware oorlogsschattingen kwamen van Franse legers, geheel uitgeput. De bevolking was arm en zeer zuinig geworden. Velen konden de kost niet meer verdienen voor hun dikwijls kinderrijke gezinnen. Toen de weverij als bijverdienste verdween, kwam de klompenmakerij daarvoor in de plaats. Het gevolg daarvan was, dat bij de voorpoting steeds meer populieren werden aangeplant. De stormen van 1800 en 1801 hebben daarbij nog wel een handje geholpen. Brock schreef daarover: „Den 9 november 1800 woei er zoo eene geweldige orkaan, welke geen weerga in hevigheid kende... meer dan de helft der boomen en houtboschen werden er door ter neer geveld”. In de novemberstormen van het jaar daarop leden „de geboomtes weer zeer aanmerkelijke schade”. Na die tijd is het Broek langzaam een populierenland geworden.

Morgensop.

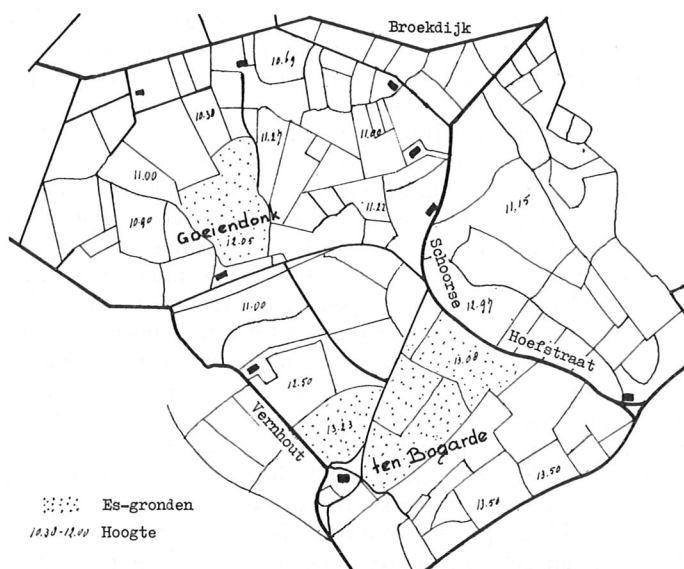
Het Broek bleef ook in de vorige eeuw een gemeenschappelijk bezit. Nog in 1822 en 1877 werden zogenaamde „schutreglementen” uitgevaardigd, die het gebruik van de gemeenschapsgronden regelden. De aftakeling was toen echter al in volle gang. In 1847 was het Broek door „ontginningen” zo ingesloten geraakt, dat de banhekkens verplaatst moesten worden, anders kon men het vee niet meer loslaten, zonder anderen schade te doen. Moerassige stukken werden door de gemeente Sint-Oedenrode in het kader van werkverschaffing ontgonnen en beplant: men groef er sloten door, gooide het lemige zand op tot walletjes en plantte daarop kanadapeuten. Geldgebrek bij de vroede vaderen was oorzaak dat, met goedvinden van de inwoners, door de omliggende goederen van tijd tot tijd stukjes van de gemeente konden worden aangekocht, die dan ingegraven werden, dat wil zeggen: met een sloot omgraven, waarlangs hakhout of ook wel kanada's werden aangeplant. Op de duur is zo een groot deel van het Broek in grotere of kleinere stukjes van de hand gegaan en ontstond de sterke verkaveling in onregelmatige en soms zeer kleine perceeltjes die we hier nu nog terug vinden. Het geeft dit gebied zijn eigen bekoorlijkheid. Vele natte stukken, beplant met kanada's, waar soms een rijke ondergroei voorkomt van planten die het verleden nog niet ontrouw zijn geworden (gele dovenetel, eenbes, gulden boterbloem, bergvlier en vele andere), zijn nog steeds gemeente-eigendom.

In 1855 werd een eerste aanslagje gepleegd op de broekgemeente, dat op de duur niet geheel zonder gevolgen is gebleven. Er werd toen een nieuwe grindweg aangelegd door een gedeelte van het Broek. De weg kennen we als een deel van de Boskantse weg vanaf de Roskam tot aan de Donderdonck. Nog niet lang geleden is daar een kunstmatige nederzetting ontstaan, de huidige Boskant.

De meeste middeleeuwse goederen die al in het begin genoemd zijn en waarvan sommige reeds dateren uit de 11e eeuw, zijn hier nog aanwezig in de vorm van grote hoeven. Enkele daarvan, zoals ter Sloegen en ten Schoor, zijn uitgegroeid tot kleine buurtschapjes. Andere liggen er nog zoals voorheen. Een van de typische kenmerken van deze oude herengoederen is de aanwezigheid van oude, nog weinig verkavelde, esgronden. De meeste zijn nu met gras begroeid, maar vroeger waren ze ieder jaar bedekt met wuivende korenvelden. Aanhoudende bewerking en verrijking met potstalmest heeft ze in de loop van vele eeuwen hoog en bol gemaakt. Op sommige van deze plaatsen proeft men nog de middeleeuwen. Als typische voorbeelden van nog weinig geschonden gebieden wil ik hier noemen, ten zuiden van het Broek: het goed ten Hout, de Schoorse hoef en ten Bogarde, Vernhout en ten Nieuwenhuizen, midden in het Broek: de Goeiendonk; ten noorden ervan: Stroetbolle, nu meestal Vogelenzang genoemd, Kranendonk of Kraanhorst, de St.-Paulus-gasthuishoeve en in het uiterste noordwesten de Fratershoeve, eens het vrije goed ten Huls.

Goeiendonk.

Ten Bogarde en de Goeiendonk

Ter illustratie laten we hier een korte omschrijving volgen van twee van deze goederen: ten Bogarde, waarover nog talrijke historische gegevens voorhanden zijn en de Goeiendonk, waarvan nauwelijks iets bekend is. Zelfs Brock ging in zijn beschrijving van gebouwen en boerderijen dit goed stilzwijgend voorbij.

Het dorp had vroeger ten zuiden van de Dommel twee uitvalswegen: de Liempdseweg langs het Dommeldal, en in zuidwestelijke richting de Lonijsstrate (Leunestraat) die volgens een oude kaart door een „voort” in het Broek het dorp verbond met de buurtschap Verrenhout. In dit zeer afgelegen Verrenhout lag rond de Hoogstraat een heel nest oude goederen bijeen, vier leengoederen en drie cijnsgoederen, zo genoemd omdat er een of andere oude last of cijns op rustte. De loopafstand van het ene goed naar het andere bedroeg nauwelijks vijf tot tien minuten.

Ten Bogarde waartoe ook ten Schoor behoorde, vormde de grootste bezitting. Het eerste bericht over dit goed in het begin van de 14e eeuw laat weten, dat hertog Jan III het als een Rooi's leengoed in leen gaf aan de edelman Arnt vanden Broeke. In 1356 werd het zelfs een heerlijkheid onder Rutgher Model (Dicbyr), ook wel Rutgher vanden Bogarde genoemd. In 1358 gaf hij het aan zijn zoon Gheert, die het verkocht aan zijn neef, de Bossenaar Jacob Tyt of Coptiten, terwijl ten Schoor bij die gelegenheid als onderleen van ten Bogarde geschonken werd aan Arnt vanden Broeke, kleinzoon van de reeds genoemde Arnt. We hebben zeer sterk de indruk dat al de goederen op

Vernhout toen in het bezit waren van een bepaalde familie-clan, afkomstig van een oude Rooise stam.

Nog niet lang geleden werd het vermoeden bevestigd, dat op ten Bogarde al heel vroeg een stenen slotje stond, omgeven door een slotgracht die gevoed werd door een beekje dat langs het goed stroomde. Dikke muren van de fundamenten van dit slotje werden enige jaren geleden geraakt bij de bouw van een nieuwe stal. Van de vroegere slotgracht is nog een gedeelte over en ook het beekje leeft voort als een wat kronkelende sloot, die sinds 1591 de scheiding vormt tussen de Oude- en de Nieuwe Bogaard, waarin het goed toen verdeeld werd. Aardewerk dat hier een paar jaar geleden werd gevonden, dateert uit de 11e eeuw, de tijd waarin de buurtschap waarschijnlijk haar begin vond in een domaniaal- of herengoed. (Zie Heemschild: jrg. 5, nr. 4; jrg. 7, nr. 4)

In de oudste omschrijving van ten Bogarde rond 1400 staat, dat tot het goed behoorden acht bunder land „soe ackerlant soe heyland” en 13 bunder broekland, gelegen tussen ten Schoor, het Broek en ten Vernhout. De acht bunder land zijn nog te herkennen in de grote hoge es bij dit goed, en als er nu koren stond in plaats van gras, dan was de middeleeuwse toestand hier nog compleet.

In de 13 bunder broekland ten noorden van het akkergebied, lag en ligt nog de Goeiendonk. Historische gegevens beperken zich tot zeldzame vermeldingen, zoals b.v. in 1423 van een stuk land „die Zagestellinge op die Guedendonc”. — Een „zagestellinge” was een houten konstruktie die men bouwde als men bomen tot planken moest verzagen. —

Wat geschreven bronnen verzwegen, vertelt ons in dit geval de oude percelering van dit gebied, die zeer duidelijk de middeleeuwse afkomst van dit goed verraadt. De hoeve, vroeger met een gracht omgeven, ligt nog eenzaam langs een zandstraat die nu Goeiendonk heet. Achter de hoeve ligt de hoge es, het oude akkerland, omgeven door een krans van dalende percelen. In later tijd zijn op de rand hiervan een vijftal hoeven ontstaan, die echter het oorspronkelijke goed vrijwel intact gelaten hebben.

De Goeiendonk is het mooiste voorbeeld dat in Sint-Oedenrode nog bestaat van een middeleeuws goed, dat zich met de es op de donk als middelpunt in het broekgebied ontwikkeld heeft. Een verre herinnering aan de oude eikebossen, die hier eens stonden, vormen nu de kanada's die niet alleen de wegen, maar ook, in plaats van heggen, de oude percelen omzomen en het gebied van Goeiendonk tot een van de mooiste plaatsen in het Broek maakt.

We mogen er niet aan denken, wat er met dit alles zou gebeuren, wanneer hier ruilverkaveling en weginaanleg op losgelaten zouden worden.

Gebr. van den Berk b.v.

BOOMKWEKERIJEN

ST. OEDENRODE

TELEFOON 04138-2331

b.g.g. 4003 of 2038

LAANBOMEN EN BOSPLANTSOEN

Specialiteit:

POPULIEREN EN WILGEN

Advisering en aanleg van beplantingen

BOMEN-ROOIE

- van 1 boom tot vele hectaren
- het wegfrozen van stobben
- in- en verkoop van hout
- verplanten van bomen
- in Nederland, België en Duitsland

DRIESSEN

tel. (02943) 1795 **VREELAND**